

Doe wel en zie om

Enige bedenkingen na het migratiejaar 2014

Vorig jaar stond onder meer in het teken van 50 jaar Turks-Belgische en Marokkaans-Belgische arbeidsverdragen. Dat was tien jaar geleden ook al gebeurd, weliswaar op een veel kleinere schaal. In de slipstream van de talrijke initiatieven kwamen hier en daar ook andere gemeenschappen met een migratie-achtergrond in beeld.¹ Nog tijdens het jubileumjaar verschenen al kritische stukken² of terugblikken³. Maar nu het jaar formeel voorbij is, wil ook Amsab-ISG even terugkijken en vooral verder kijken. Daarbij staat het erfgoed centraal, met de focus op het verzamelen, het ontsluiten en het gebruik ervan. En dat is de logica zelve: Amsab-ISG was bij nogal wat initiatieven vooral betrokken als erfgoedpartner.

Simple stories make longer tales

Om de geschiedenis van vooral de eerste generatie Turkse en Marokkaanse migranten in kaart te brengen, zijn interviews of verhalen van die mensen vaak de belangrijkste of zelfs enige bronnen. Dat geldt trouwens bij uitbreiding voor andere gemeenschappen met een meer recente migratiegeschiedenis zoals de Ghanese.⁴ Amsab-ISG heeft in het voorbije decennium al enige collecties mondelinge bronnen verzameld, steeds naar aanleiding van een project.⁵ In 2004, bij de meer bescheiden herdenking van 40 jaar Turks-Belgische en Marokkaans-Belgische arbeidsverdragen, is al gewezen op het dringende karakter van de registratie van die verhalen, want veel getuigen waren al verdwenen. In de aanloop naar 2014 is die situatie er niet op verbeterd.

Welke getuigen zijn er (nog)? In welke mate zijn hun verhalen relevant? Voegen ze iets toe aan wat al geweten is? Stellen ze vermeende kennis in vraag? Zo raakte ik enkele jaren geleden op de trein Amsterdam-Brussel in gesprek met een bejaarde dame van Marokkaanse origine die vertelde dat ze enkele jaren gewerkt had als karakterdanseres in de rosse buurt van Gent. Voor mij was dat een heel nieuw aspect van Marokkaanse migratie en ook wel een spannend verhaal. Maar is het meer dan anekdotisch? Om die en verwante vragen te beantwoorden, kaderen de interviews beter in een wetenschappelijk of journalistiek onderzoek dan in een publieksmoment. Dat heeft immers dikwijls een min of meer impliciet instrumenteel karakter – bijvoorbeeld de maatschappelijke cohesie bevorderen – of staat onder zo sterke tijds- en resultaatsdruk dat er voor kritische reflectie of bijkomend onderzoek weinig ruimte overblijft.⁶

Nadat er verzameld is, moet er ontsloten worden. En daar duiken onmiddellijk een aantal problemen op: vaak zijn de interviews in andere, zelfs in meerdere talen. Sommige zijn audio-opnames, andere zijn ook gefilmd. De

Balpen met website-adres van EMIM, het 'nationale comité' voor de herdenking van 40 jaar Marokkaans-Belgisch arbeidsverdrag in 2004. EMIM stond zowel voor 'Espace Mémorial de L'Immigration Marocaine' als voor 'Erkenning van 40 jaar Migratie en Inburgering van Marokkanen'. Foto: Geert Bonne (Amsab-ISG Gent)

technische kwaliteit kan behoorlijk verschillen. Dat is evenzeer zo voor het inhoudelijk niveau van de interviews: nu eens zijn die gebeurd volgens de regels van de kunst, dan weer door vrijwilligers die een cursus 'oral history light' gevolgd hebben of nog door enthousiaste amateurs voor wie het gesprek meer een losse babbel is. Ontsluiting van dit materiaal is dus een complexe en intensieve bezigheid waar onze instelling stilaan expertise in opbouwt. En dan is er nog de administratieve opvolging: rond elk interview wordt best een contract afgesloten dat de gebruiksmodaliteiten regelt. Alleen: nogal wat mensen die vaak na enig aandringen toch een interview toestaan, voelen helemaal niets voor de ondertekening van dergelijk document.

Every picture tells a story

Een tweede belangrijke soort bron zijn foto's (en in mindere mate bewegend beeldmateriaal): tot voor de intrede van de digitale fotografie heel vaak familiealbums, daarna op digitale dragers of pakken prints. Het eerste fotoalbum dat werd overgedragen, bleek achteraf de toon te zetten voor nagenoeg alle volgende: foto's van familieleden, zowel hier als in het land van

herkomst: de jaarlijkse vakantiereis, familiefeesten, de eerste auto, de spelende kinderen voor het beluikhuis, de eigen zaak ... Stellen dat alle familiekiekjes hetzelfde verhaal brengen, zou sterk overdreven zijn, maar ze laten wel bepaalde aspecten van het leven van mensen met een migratie-achtergrond onder- of onbelicht, vooral het verenigingsleven. Daar is pas recent verandering in gekomen met de eerste overdrachten van verenigingsarchieven.⁷ De foto's uit deze archieven vormen een zeer belangrijke aanvulling van de familiefoto's: ze geven vooral een beeld van collectieve activiteiten zoals cursussen, feesten, betogingen en samenwerkingsverbanden. De video's stellen nog bijkomende technische problemen: er is een waaier aan formaten, sommige toestellen om de banden te bekijken zijn nog nauwelijks te vinden en het digitaliseren ervan is vrij duur.

Foto's overdragen, zelfs al worden ze enkel gescand en keren de originelen snel terug, is niet zo vanzelfsprekend. Het zijn zeer persoonlijke herinneringen, vaak de enige tastbare. Vertrouwen is hier het sleutelwoord en dat is in het kader van een project sneller op te bouwen: het is dan een opdracht voor alle partners. Maar ook hier is een overeenkomst afsluiten geen sinecure. Gegevens registreren over de

foto's zoals plaats, datum, identiteit van de personen of aard van de activiteit is opnieuw een arbeidsintensieve bezigheid. Projectmedewerkers die prospectie doen, hebben vaak niet de tijd om deze metadata te verzamelen tijdens de looptijd van het project. De coördinatie met Amsab-ISG als erfgoedpartner loopt niet altijd even vlot en dat is vooral een gevolg van de druk van deadlines in projectmatig werken: de verzamelde foto's moeten vooral een onmiddellijk doel dienen: een tentoonstelling, een brochure, een website ... En wanneer de eindstreep is gehaald, is het contract van de projectmedewerkers doorgaans afgelopen.

Vertel me geen verhaaltjes

En dat brengt ons bij het gebruik van deze bronnen. Even terug naar de Marokkaanse dame op de trein: zelfs al zou ze haar volledige verhaal willen doen, is dat dan te gebruiken? En waarvoor? Gelijkaardige gevoelige, controversiële of ronduit pijnlijke episodes komen in de migratieverhalen van andere gemeenschappen ook voor, alleen lijkt het not done om die te presenteren tijdens activiteiten rond een herdenking. De gêne om dat te doen kan zowel bij de organisatoren van dergelijke momenten liggen als bij de mensen die hun verhaal deden. Hoe daarmee omgaan is niet eenvoudig en het veronderstelt tact, expertise en ervaring. Een zeer pragmatische manier om het probleem te omzeilen, is de scherpe of donkere kantjes te negeren. Maar dat is de geschiedenis geweld aandoen.

Dat er in 2014 een heleboel activiteiten rond de twee arbeidsverdragen zouden opgezet worden, stond in de sterren geschreven. Nogal wat initiatieven zijn last minute tot stand gekomen, wat ongetwijfeld een eigen charme heeft. Op andere plaatsen is geprobeerd op voorhand een plaatselijk platform te ontwikkelen om de initiatieven wat te stroomlijnen⁸ of werd voortgebouwd op eerdere initiatieven.⁹ Maar slechts uitzonderlijk lag voorbereidend wetenschappelijk onderzoek aan de basis.¹⁰ Mila

Flyer van een activiteit rond de Italiaanse gemeenschap in Gent die Amsab-ISG coördineerde.

Ernst wijst in haar zeer leeswaardige bijdrage in het *Faro*-nummer met de terugblik op het migratiejaar 2014 terecht op twee verschillende benaderingen van migratie: de culturele en de historische, waarbij de eerste focust op diversiteit en identiteit, en de tweede op migratie als proces.¹¹ Dit onderscheid mag dan wel analytisch nuttig zijn, maar in de praktijk lijkt een strikt onderscheid tussen beide lastig en wellicht niet wenselijk.

Nadia Fadil stelt in het vermelde *FARO*-nummer de historische fundering van de herdenkingsinitiatieven heel expliciet in vraag: 'Maar dit is dan ook een van de centrale kenmerken van herdenkingspraktijken: het gaat niet zozeer om hun feitelijkheid of historische accuraatheid. Het gaat vooral om het verhaal dat

Affiche van het project *Blijven Plakken – Meer dan 50 jaar migratie naar Gent* van het STAM. Amsab-ISG was erfgoedpartner in het project.

wordt verteld, om een verleden dat wordt gedeeld en om de plaats die men zichzelf daarmee toekent in de geschiedenis'.¹² Het verhaal staat dus centraal. Maar een verzameling verhalen vormt nog geen geschiedenis. En dreigt een gedeeld verleden geen verbeeld verleden te worden? Of het ene stereotype vervangen te worden door het andere?

Het zou toch de bedoeling moeten zijn dat een herdenking leidt tot een verrijking en nuancering van de collectieve kennis rond het onderwerp. Dat is ongetwijfeld vaak het geval geweest, maar er zijn ook voorbeelden van clichés die – onbewust wellicht – werden bevestigd, of van blijvende simplificaties. Een willekeurig voorbeeld: de promotietekst van Alaturka, een documentaire over vier Gentse

vrouwen van Turkse afkomst, start met de zin: 'Vijftig jaar geleden kwamen de eerste Turkse migranten aan in Gent.'¹³ Die openingszin komt in allerlei teksten bij initiatieven over 50 jaar Turks-Belgisch arbeidsverdrag terug. Onderzoek heeft ondertussen overtuigend aangetoond dat er ook voor 1964 migratie uit Turkije was naar Gent. Dat lijkt misschien een detail, maar de Turkse migratie steeds opnieuw vastklinken aan het jaar van het Turks-Belgische Verdrag, suggereert niet alleen dat er geen Turkse migratie was voor 1964, maar wekt ook de indruk dat de migratie uitsluitend in dat kader verliep. En ook dat klopt historisch niet.

Een ander heikel punt is de regie van de herdenkingsactiviteiten. Heel veel verenigingen van mensen met een migratie-achtergrond hebben zelf initiatieven opgezet, maar zeker de grootste en de duurste zijn gerealiseerd in nauwe samenwerking of zelfs onder leiding van professionele erfgoedinstellingen.¹⁴ De samenwerking van die professionals met vrijwilligers en projectmedewerkers verliep niet altijd even vlot, zowel op het vlak van communicatie, afspraken opvolgen of invulling van het project. Een analyse daarvan valt buiten het bestek van dit artikel; positief is in elk geval dat de samenwerking voor alle betrokkenen een leerproces is geweest en dat er lessen te trekken zijn, zoals Sophie De Winter aangeeft in een nabeschouwing over de activiteiten in Hamme: 'We hebben nog te weinig de Turkse gemeenschap zelf aan het woord gelaten en dat was ook een opmerking van het publiek.'¹⁵

Bij wijze van balans

Alle bovenstaande kritische opmerkingen kunnen de indruk wekken dat de balans van het migratiejaar 2014 voor Amsab-ISG eerder negatief uitvalt, maar dat is helemaal niet zo. De positieve punten overheersen, maar zoals vaak bij terugblikken worden die als vanzelfsprekend genomen. Daarom worden ze hieronder nog eens expliciet opgelijst.

Het thema migratie is ontegensprekelijk ‘gemainstreamd’, verankerd in de lokale of regionale geschiedenis. Er is heel wat erfgoed rond migratie in beeld gekomen en er zijn belangrijke stappen gezet in het verzamelen en de bewaring ervan. Aanvankelijk kwam dat erfgoed enkel van personen, nu komen stilaan ook verenigingen over de brug. Aan de ontsluiting van dat erfgoed is nog heel wat werk, maar het proces is in gang gezet. Waar mogelijk, is er aandacht voor het bewaren of verderzetten van sommige onderdelen van projecten.¹⁶ De betrokkenheid van verenigingen met een migratie-achtergrond was groot en het is nu al duidelijk dat die interesse het migratiejaar 2014 heeft overleefd. Hoewel het jaar in het teken stond van de Turkse en Marokkaanse gemeenschappen, voelden mensen met een andere migratie-achtergrond zich ook aangesproken. De activiteiten waren uitermate divers en heel verschillend van schaal. De contacten tussen alle betrokkenen waren leerrijk en hebben de basis gelegd voor verdere samenwerking.

Op naar de volgende herdenking!

- 1 Zo organiseerde de Bosnische gemeenschap van Gent op 7 december 2014 een evenement waar de geschiedenis van die gemeenschap een prominente plaats had.
- 2 Zie bijvoorbeeld de column van Nora Karrouche in *De Morgen* van 12/02/2014: *Stop de politisering van het migratie-erfgoed en geef de migranten hun verleden terug*, of die van Tina De Gendt: <http://www.demorgen.be/nieuws/het-migratieverleden-is-niet-alleen-hun-verhaal-we-dragen-samen-de-verantwoordelijkheid-a1944144/>
- 3 Zo besteedt *Faro –Tijdschrift over cultureel erfgoed* meer dan de helft van het laatste nummer van 2014 aan de focus die vorig jaar op migratie lag.
- 4 Zie www.ghanezeningent.be
- 5 Na de afronding van het project *De Grondleggers*, een documentaire van de vzw New Focus over Turkse arbeiders die als kabelleggers werken, zijn de gebruikte interviews overgedragen.
- 6 Een goed voorbeeld is het boek van Tina De Gendt over de Turkse gemeenschap in Gent: *Turkije aan de Leie*. De

auteur nam daarvoor meer dan 100 interviews af en kon daarna aan de slag als curator van het STAM-project *Blijven plakken – Meer dan 50 jaar migratie naar Gent*.

- 7 Net voor nieuwjaar is bijvoorbeeld een eerste gedeelte van het archief van de Demokratik Halk Kültür Dernegi (DHKD) overgedragen. Voor informatie over deze vereniging, zie: Piet CREVE. *Demokratik Halk Kültür Dernegi - Turkse Democratische Culturele Volksvereniging - Gent (1979-)*, <http://www.odis.be>, laatst gewijzigd op 10/01/2013.
- 8 Zie bijvoorbeeld: www.50jaarwaardelandgenoten.be, een initiatief om alle activiteiten in het Gentse op één site samen te brengen.
- 9 Zie bijvoorbeeld voor Mechelen: Jamila Hamddan LACHKAR, *Van Interculturele tafelgesprekken naar 'Bruggenbouwers' in Mechelen*. In: *Faro –Tijdschrift over cultureel erfgoed*, 7(2014)4, p. 23.
- 10 Een belangrijke uitzondering is het doctoraat van Jozefien DE BOCK, *"We have made our whole lives here": immigration, settlement and integration processes of Mediterranean immigrants in Ghent, 1960-1980*, European University Institute, Firenze, 2013.
- 11 Mila ERNST, *De som van individuele herinneringen – Van oral history naar verhalen over erfgoed en migratie*. In: *Faro – Tijdschrift over cultureel erfgoed*, 7(2014)4, pp. 17-18.
- 12 Nadia FADIL, *50 jaar migratie – een scheppingsverhaal van de multiculturele samenleving*, in: *Faro – Tijdschrift over cultureel erfgoed*, 7(2014)4, p. 5.
- 13 Zie <http://www.ashton-reports.be/alaturka-een-documentaire-50-jaar-turkse-immigratie-gent-bij-canvas/>, laatst geraadpleegd op 14/01/2015.
- 14 Zie bijvoorbeeld de lijst van partners van het project *Dakira* van de Federatie van Marokkaanse Verenigingen op www.dakira.be of die van het project *Miras* van de Unie van Turkse Verenigingen op www.miras50.be, beide websites laatst geraadpleegd op 15/01/2015.
- 15 Sophie De WINTER, *50 jaar migratie in Hamme: Quo Vadis*. In: *Faro – Tijdschrift over cultureel erfgoed*, 7(2014)4, p. 31.
- 16 Zo zal de website van *Blijven plakken – Meer dan 50 jaar migratie* door Amsab-ISG worden gehost (www.blijvenplakkingent.be)